

ens exposa quins són els teòrics (Ors, Ortega y Gasset) i els models (France, Proust) a partir dels quals Villalonga construirà un model narratiu, «la novel·la d'idees», que oscil·la entre el psicologisme i la ideologia, i que Simbor classificarà en blocs temàtics: «el mestratge de la vella Europa de la Il·lustració, la recreació nostàlgica del passat, la visió satírica del món actual, el viatge a Utopia i la vida com risc» (p. 612). L'anàlisi de les aportacions de Villalonga a la narrativa breu i al teatre (hi destaquen els «desbarats», que, segons Simbor, són les peces que han resistit millor l'embat del temps) tanquen el capítol.

El darrer narrador estudiat és Pere Calders. Carme Gregori analitza, d'antuvi, la poètica de l'escriptor barceloní, «la noció de fantasia no s'oposa, sinó que s'integra, en una concepció de la realitat que ha de donar compte, de manera global, de l'experiència humana, incloent-hi la imaginació» (p. 627), i l'aplica a una obra que difícilment es pot qualificar de «literatura fantàstica», ja que Calders en parodia els tòpics. Gregori analitza els contes, però no des de la perspectiva d'uns reculls independents, sinó que se'ns en mostren els trets recurrents a partir d'exemples («El primer arlequí», «La ratlla i el desig»...): els personatges, la paròdia dels gèneres literaris, l'exploració de l'absurd o les ironies textuais. També hi ha espai per a la literatura de guerra (*Unitats de xoc...*), la narrativa de tema mexicà (*L'ombra de l'atzavara*, *Gent de l'alta vall...*), l'enfrontament amb el Realisme Històric (els articles «L'exploració d'illes conegudes», amb idees que ja defensava als anys quaranta) o les novel·les, tant les que va publicar (*Ronda naval sota la boira*) com les que van romandre inèdites.

L'últim capítol del llibre tracta del món del teatre. Enric Gallén ens apropa a la delicada situació del gènere en implantar-se la dictadura franquista i el procés de reconstrucció ulterior. Gallén, prèviament a l'anàlisi d'autors i obres, ens ofereix un documentat panorama sobre els escenaris teatrals barcelonins, les modalitats (teatre de cambra i universitari), la creació de l'Agrupació Dramàtica de Barcelona, el món editorial i els premis. Seguidament, s'analitzen els principals models de les cartelleres de l'època, que continuen les línies dramàtiques més convencionals de la preguerra (sainet, melodrama i comèdia de costums); un teatre que cerca la comercialitat en detriment de la innovació i la modernitat. Gallén també recupera noms de dramaturgs que, malgrat les circumstàncies, van intentar ser innovadors: Xavier Regàs, Francesc Lorenzo Gàcia o Santiago Vendrell i Fontanilles, alhora que ens ofereix sintètiques monografies sobre els que considera més destacats: Joan Oliver, Carles i Ferran Soldevila, Maria Aurèlia Capmany, Ricard Salvat, Josep Palau i Fabre i, especialment, Manuel de Pedrolo.

Posem el punt i final a la ressenya remarcant el rigor amb què s'ha redactat el volum VII de la *Història de la literatura catalana*. Un llibre que, com bé apunta Jordi Marrugat al pròleg, sintetitza dècades d'unes recerques iniciades per Joaquim Molas i culminades per Jordi Castellanos i els seus deixebles, bona part dels quals han tingut cura dels capítols, alhora que ens ofereix un útil i imprescindible estat de la qüestió sobre el panorama literari català entre 1922 i 1959.

Josep CAMPS ARBÓS
Universitat Oberta de Catalunya

CHABROLLE-CERRETINI, Anne-Marie / IGLÉSIAS, Narcís (ed.) (2021 [1549]): Joachim Du Bellay: *La defensa i il·lustració de la llengua francesa*, trad. de Narcís Iglésias. Catarroja / Barcelona / Palma: Afers, 120 p.

Ens alegrem de l'edició i traducció al català del manifest col·lectiu del grup de la *Pléiade* signat per Joachim Du Bellay el 1549 en defensa de la llengua francesa com a llengua vulgar del s. XVI, digna de qualsevol ús i, especialment, vàlida per a la creació literària i la poesia com ho foren anteriorment el grec i el llatí. Aquest assaig, tan entusiasta i patriòtic, ha estat considerat per alguns historiadors de la llengua francesa l'obra més rellevant —tret de les obres literàries— d'aquell segle, el segle de la creació del francès modern (*le moyen français*). És una obra cabdal en la història de les llengües romàniques que s'independitzaven del llatí escrit omnipresent i de la primacia de les llengües clàssiques, una refe-

rència ineludible en la història i evolució del francès tal com l'entendem actualment; *incontournable*, ens dirien els «francesistes».

L'obra que ressenyem és la primera edició i traducció completa a una de les nostres llengües peninsulars. Consta de dues parts: un estudi preliminar i la traducció de l'obra precedida d'una nota del traductor en què es ret compte de la gestació i els projectes de traducció que han donat com a resultat aquesta publicació. La traducció de l'obra ha estat realitzada per Narcís Iglésias i l'estudi preliminar és el resultat d'una col·laboració entre Anne-Marie Chabrolle-Cerretini i Narcís Iglésias. Ens sorprengué que no n'hi hagués cap altra traducció íntegra a les llengües peninsulars.¹ Anteriorment disposàvem, emperò, de la traducció al castellà d'alguns capítols en obres sobre la teoria i la història de la traducció amb antologia de textos:² dues obres publicades el mateix any 1996. D'una banda, la traducció de Caridad Martínez dels capítols V i VI del llibre I («V. No n'hi ha prou amb les traduccions per donar perfecció a la llengua francesa» i «VI. Dels traductors dolents i de no traduir els poetes»)³ (p. 76-79). De l'altra, la traducció de Rosario García Moreno dels capítols III a VII del llibre I («III. Per què la llengua francesa no és tan rica com la grega i la llatina», «IV. La llengua francesa no és tan pobra com molts creuen», V i VI *supra*, «VII. Com van enriquir la seva llengua els romans»)⁴ (p. 74-80).

Més enllà de l'interès de l'obra per a experts de la traducció, escriptors i crítics literaris, en la primera part els dos autors de l'estudi preliminar interpreten el manifest de Du Bellay sota el prisma de la història de les llengües i del llenguatge en general («Una Europa de les llengües al Renaixement», p. 7-66). Certament, la *Deffence, et illustration de la langue françoise* ha abraçat múltiples lectures i controvèrsies, tanmateix els autors confirmen que cap d'elles no ha pogut eludir «el que significa identificar-se amb una llengua i una comunitat cultural, així com els lligams envtricollats entre cultura i poder, tot interconnectat en un temps i en un lloc» (p. 8). Des de la perspectiva sempre actual d'aquesta temàtica sobre el pensament lingüístic i les relacions amb les societats europees on s'esdevingué la gestació d'una llengua-nació-Estat en l'era moderna, els autors de l'estudi examinen «les lectures més esteses i divulgades» (p. 8) de la *Deffence* amb nombrosa documentació. I així ho fan en sis parts d'aquest estudi (p. 7-59) que introdueix la traducció i que finalitza amb unes apreciables referències bibliogràfiques (p. 60-66).⁵

Per començar («1. Del presentisme mediàtic al debat acadèmic», p. 9-11), enceten el debat sobre la llengua francesa i el paradigma contemporani del plurilingüisme, que persegueix la Unió Europea des de la dècada dels anys noranta del passat segle, a partir d'unes declaracions del president de la República, Emmanuel Macron, en unes jornades internacionals sobre la Francofonia (2018), que perpetuen un dels mites fundadors del francès, llengua de *rassemblement*, segons el qual l'ordenança de

1. Veg. l'article sobre Joachim Du Bellay al *Diccionario histórico de la traducción en España (DHTE)*, de Francisco Lafarga i Luis Pegenaute. En línia: < <http://phte.upf.edu/dhte/frances/du-bellay-joachim/>>. [Consulta: 17 de març de 2022.]

2. Agraieixo a Francisco Lafarga aquesta informació que detallem *infra*.

3. LAFARGA, FRANCISCO (ed.) (1996): *El discurso sobre la traducción en la historia. Antología bilingüe*. Barcelona: EUB, p. 156-160.

4. LÓPEZ GARCÍA, DÁMASO (ed.) (1996): *Teorías de la traducción; antología de textos*. Cuenca: Universidad de Castilla-La Mancha, cap. 71-76.

5. S'hi esmunyen algunes errates, omissions involuntàries i una repetició que convindria esmenar en una nova edició: afegir de davant de *llengua* (p. 10, línia 16), afegir *s'* davant de *ha de recolzar* (15, 27), *Du* en lloc de *De* (18, n. 4, 6), *Montferran* en lloc de *Montferran* (20, 21), *vulgar* en lloc de *vugar* (34, 9 i 28), *visió* en lloc de *visó* (40, 30), *ans el contrari* (1, 2) en lloc de *sinó més* (18) (42, 5), *efectiva* en lloc de *efetiva* (43, n. 18, 3), afegir *llengua* davant de «*pròpia i natural*» (44, 29), *tots* en lloc de *tot* (44, 16), suprimir la repetició *i es van lamentar de l'abandonament del català en certs usos literaris* (45, 17-18), *van entrar* en lloc de *va entrar* (45, 18), *Querol i Solervicens* en lloc de *Querol Solervicens* (52, n. 26, 3 i 14; n. 27, 3; 53, 19-20 i n. 28, 2), *dedicatòria* en lloc de *dedicadòria* (53, 33), *Querol i Solervicens* en lloc de *Querol-Solervicens* (54, 12-13), *de* en lloc de *der* (60, 8). Convindria també revisar l'expressió *i de l'altre* (44, 26).

Villers-Cotterêts (1539) del rei François Ier (1494-1547) i la *Deffence* (1549) marquen el naixement de la llengua francesa com a llengua comuna d'una nació-Estat aglutinadora d'una gran diversitat de francesos de tota mena i condició. Sense cap mena de dubte, aquest és un dels mites més repetits sobre els orígens de la llengua francesa. El fet és que el que podríem anomenar el «francès» d'aquella època era una important mescladissa de varietats socials i regionals, però la varietat parlada a la cort reial i al parlament a París ja apareixia com a model de llengua per a la comunicació: la unitat política passava doncs per la necessària unificació lingüística.⁶ La sedentarització de la cort a París com a conseqüència d'un projecte de reforma curial de Caterina de Medicis (1560-1566) degué contribuir a consolidar el francès de París com a llengua de referència.⁷ El dialecte minoritari del grup de les llengües d'*oil* que es parlava a París i a l'*Île de France*, el *francilien* dins del grup del *francien*, tingué la fortuna d'esdevenir llengua de comunicació i, més endavant, es consolidà com a llengua de cultura i s'instaurà al s. xvii amb els gramàtics de la cort reial com el *bon (et bel) usage*, el francès clàssic, la llengua francesa que som capaços d'entendre avui dia.⁸ L'ordenança de Villers-Cotterêts pretenia facilitar la bona comprensió dels actes de l'administració i de la justícia arribant a tots els racons del reialme. L'objectiu de François Ier era reforçar la monarquia a tot el reialme. Per als afers de la justícia i els legislatius de les diferents administracions de tot el regne, el rei humanista, *père des lettres*, proposava una llengua vehicular en comptes del llatí, llengua escrita i minoritària de la noblesa, la clerecia, la burgesia, la universitat i la ciència. De la mateixa manera, ordenava que en els actes oficials i públics es comunicés amb el poble en llengua materna francesa, però sense fer obligatori el francès de l'*Île de France*.⁹ La *Deffence*, deu anys després, iniciava la recerca de la construcció d'un francès literari, llengua de cultura, proposant l'enriquiment del lèxic amb préstecs de l'italià, d'altres llengües, però també de les diferents llengües regionals de França i amb el reclam de la necessitat d'«il·lustrar» la llengua francesa seguint l'aprenentatge dels autors antics de les llengües clàssiques i el model dels italians. La vessant política de la llengua es completà amb la vessant poètica que s'estengué al s. xvii. Cal assenyalar que el francès no s'imposà com a única llengua de l'administració i dels ciutadans de la República fins al s. xviii, durant el període de la Revolució Francesa i sota el mandat de Robespierre (decret del 2 Thermidor, any II, 20 juliol 1794).¹⁰

En la segona part («2. Revolucions i continuïtats ecolingüístiques», p. 11-18), els autors situen la *Deffence* en el context del Renaixement amb els importants canvis que tingueren lloc (entre aquests, l'afermament del poder reial, la difusió de la impremta, la Reforma de l'església amb traduccions dels

6. Veg. l'article de Colette Demaizièrre (desembre 1978): «Latin et langues vulgaires au xvie siècle, en France : Un problème de communication», *Bulletin de l'Association Guillaume Budé*, 37, p. 370-376. En línia: <https://www.persee.fr/doc/bude_1247-6862_1978_num_37_4_3564>. [Consulta: 25 de març de 2022.]

7. Des d'un punt de vista històric, ens ha estat molt útil consultar l'article de Caroline ZUM ZOLK (2017): «La sédentarisation de la cour à Paris d'après les itinéraires des derniers Valois (1515-1589)». En línia: <<https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-01829675/document>>. [Consulta: 11 de març de 2022.]

8. La nostra comprensió de la llengua comença amb els textos escrits del «moyen français» (del s. xiv al xvi). El francès antic és totalment opac per als francòfons i coneixedors del francès d'avui.

9. Convé interpretar amb cura el que s'entenia per «*langage maternel françois*», expressió carregada d'ambigüitat. Segons l'article 111 de l'ordenança: «Et pour ce que telles choses sont souvent advenues sur l'intelligence des mots latins contenus esdits arrests, nous voulons d'oresnavant que tous arrests, ensemble toutes autres procédures, soient de nos cours souveraines et autres subalternes et inférieures, soient de registres, enquestes, contrats, commissions, sentences, testaments, et autres quelconques, actes et exploits de justice, ou qui en dépendent, soient prononcés, enregistrés et délivrés aux parties en *langage maternel françois et non autrement*». En línia: <<https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGITEXT000006070939/>>. [Consulta: 23 de març de 2022.]

10. El francès va ser la llengua nacional per a tots els ciutadans durant la Revolució Francesa i el període de terror lingüístic el va imposar com a única llengua possible i condemnava *de facto* les altres llengües regionals a extingir-se, considerades com a «*patois*» o idiomes feudals. Vet aquí l'origen del jacobinisme lingüístic que esmenten els autors (p. 10). En línia: <https://www.axl.cefan.ulaval.ca/francophonie/Decret-2_thermidor-terreur.htm>. [Consulta: 23 de març de 2022.]

textos sagrats a les llengües vulgars i la creació literària en llengua vernacular) i amb el procés de gramatització de les llengües vulgars europees que originà la creació de les gramàtiques i els diccionaris per fer dels vulgars llengües nacionals codificades. Constaten que la creació de la impremta, com a primera revolució tecnològica, contribuï d'allò més a transformar les llengües i les seves comunitats culturals, amb una presa de consciència sobre la llengua pròpia i un procés de maduració que conduí cap a l'aparició de noves realitats socials i lingüístiques. Destaquen que en el cas del francès, es començà a desenvolupar un innegable nacionalisme lingüístic pel lloc eminent que ocupava en l'àmbit polític i, així mateix, per les necessitats inqüestionables que tingué com a llengua vehicular en els intercanvis comercials. És certament un cas més que evident, fins i tot extrem pel que fa a les llengües romàniques, de relació estretíssima entre llengua i poder, que ha acompanyat el francès fins als nostres dies, amb decrets ministerials a manta. Segons els autors, la *Deffence* manté un tipus de discurs que expressa el canvi cultural i la inversió de perspectiva entre el llatí i el francès. I actua com a un «altaveu de les possibilitats del francès com a llengua de l'alta cultura, que es reivindica i es postula al nivell de les dues grans llengües clàssiques, el llatí i el grec, sempre que els autors de l'època hi confiessin per a les seves traduccions i creacions literàries» (p. 15). L'objectiu de Du Bellay era, així doncs, el d'encoratjar totes les elits a fer-ne ús escrit manifestant amb múltiples elogis les riqueses naturals tant de la llengua, tot comparant-la amb l'italià llengua de cultura i literària, com de la nació.

La tercera part està dedicada a l'autor, al context polític, a la mitificació de la *Deffence* i als seus antecedents, en aquest ordre. S'acaba parant atenció a la situació de pèrdua progressiva de l'occità en els contextos formals i a la revitalització de l'occità literari amb una poesia d'inspiració petrarquista a partir de 1570 («3. El text, l'autor, el context polític», p. 18-31). Els personatges en relació amb el manifest als quals es fa referència són, d'una banda, el parent proper i protector de Joachim Du Bellay, el cardenal Jean Du Bellay, bisbe de París, a qui es dedica el llibre, i el rei François Ier, traspasat des de feia dos anys. El primer, com a mecenes de les lletres i directament al servei diplomàtic del rei a Roma. El segon, en record de l'important llegat cultural que deixà i per ser l'iniciador d'una «clara política lingüística» (p. 21) a favor del francès. També es comenta el poema liminar a la *Deffence* del filòleg Jean Dorat en defensa de la llengua francesa. Dorat fou mestre i mentor tant del poeta Ronsard com de Du Bellay, del grup *La Brigade*, esdevingut més endavant la *Pléiade*.¹¹ En el *collège de Coqueret*, Dorat els ensenyava llatí, grec i els autors italians i neollatins de l'època. Quant a la mitificació de la llengua, els autors expliquen que s'ha trobat el seu origen en l'ordenança de François Ier que culmina un procés iniciat al s. XIV en diferents textos legals per tal d'excloure el llatí. I que l'occità és observat al costat del llatí com a llengües que hi són excloses. També s'esmenta que l'occità antic havia reculat com a llengua literària i com a llengua jurídica des del s. XV; la francesització fins als Pirineus estava assegurada a finals del s. XVI (p. 25, n. 10), però l'occità escrit es manté durant dècades en els registres parroquials i en els documents notariais. Per tant, és més avinent interpretar tots aquests canvis com un continuïum progressiu originat amb anterioritat que no pas considerar que la *Deffence* provocà una ruptura radical amb el llatí i l'occità, i inicià el camí cap al francès com a llengua universal i de *haute culture*.

En la quarta part s'analitza la font principal de l'obra, la italiana *Dialogo delle lingue* de Sperone Speroni, i es demostra com és constantment plagiada i ampliada. S'assenyala l'admiració, tant de Speroni com de Du Bellay, per l'obra i la prosa en toscà del cardenal i poeta humanista italià Pietro Bembo, un dels personatges del *Dialogo* que hi defensa les llengües clàssiques i la vulgar. S'addueix que Bembo és evocat en l'últim capítol de la *Deffence* i es constaten altres fonts llatines com ara Ciceró, Quintilià i Horaci, a més d'altres autors francesos, Jacques Pelletier du Mans, Thomas Sébillet¹² i Jean Lemaire de

11. Veg. l'article sobre Du Bellay a *Encyclopaedia Universalis* (1985), t. 3, p. 446-448.

12. El manifest de Du Bellay era una rèplica encesa dels deixebles de Coqueret a l'opuscle de l'advocat al parlament Thomas Sébillet, *Art Poétique François. Pour l'instruction des jeunes studieux, et encor peu avancéz en la pœsie françoise*, publicat a París el 1548. El nostre traductor s'hi refereix en algunes notes a la traducció (n. 2, 12 i 13). Vegi's en particular la reacció de Du Bellay al cap. 7 del llibre II (p. 104-105). L'obra de Sébillet es pot consultar

Belges («4. Una influència italiana», p. 31-39). El *Dialogo delle lingue* de Speroni, «que en últim terme es remunta als plantejaments de Dante» (p. 31) sobre el toscà per desmarcar-se del model llatí, forma part d'un conjunt de diàlegs, *I dialoghi* (Venècia, 1542), sobre l'amor, les dones, les llengües i la retòrica. Això no obstant, la situació de l'italià literari era ben diferent de la del francès, tant en la prosa amb Bembo com en la poètica amb Petrarca. Com diuen els autors, el que fa Du Bellay és adaptar l'exemple amb l'objectiu d'argumentar en favor de la creació d'un francès literari, tot defensant «la legitimitat del francès en relació amb el llatí i amb l'italià, que podia esdevenir llengua literària amb projecció internacional» (p. 35). En aquesta part s'enumeren els diferents extrems dels capítols dels llibres I i II de la *Deffence* on Du Bellay «copia pàgines senceres una rere l'altra» de l'obra de Speroni (p. 35). I se'n comparen alguns extrems per mostrar de quina manera Du Bellay plagia la idea (llibre I, cap. 9), amplia l'argumentació (I, 1), desestima l'argument (I, 9), relaciona la imatge de la cadena del vers francès amb la metàfora de la rima com a presó (II, 7) i recorre com Speroni a dites del seu temps (I, 11). El que és plagi per al nostre temps s'ha d'entendre com una manera comuna de fer i d'adaptar els textos que era molt habitual a l'època.

La cinquena part es destina a la qüestió de l'antiguitat vs. modernitat en la visió del llenguatge de la *Deffence* i a l'elogi de la nació francesa («5. Diversitat i nacionalisme en l'obra de Du Bellay», p. 39-44). Els autors expliquen la gestació de la nova ideologia sobre les llengües a Europa i el llenguatge en general que va guanyant terreny sobre la visió mítica, divina i medieval del llenguatge dels antics. De la mateixa manera, els primers plantejaments precientífics sobre la llengua van fent camí. Però la visió positiva de la diversitat lingüística és escassa i, per als autors, tant Speroni com Du Bellay (I, 1. «L'origen de les llengües») en són un exemple. Com ens mostren, Du Bellay explica la diversitat lingüística a partir del mite de la torre de Babel, però del caràcter que considera natural i divers de les llengües deriva cap a l'enaltiment del francès i la seva nació, tot fent referència a un dels altres mites fundadors, la Gàl·lia francesa, i també a l'antiga Marsella (Massília) com a segona Atenes i a Hèrcules Gal («Conclusió de tota l'obra»).¹³ S'acaba aquesta part de l'estudi introductori amb una transició cap al context català i també occità, que es desenvolupa detalladament en la sisena part: «mentre els arguments dubellayians són reciclats i recontextualitzats per diferents autors occitans durant unes quantes dècades, en el context català no va arribar a tenir cap influència remarcable, on la *questione della lingua* es va plantejar en tot[s] uns altres termes» (p. 44).

En la part final de l'estudi s'analitza breument la situació sobre la llengua a Occitània i de manera extensa en terres catalanes («6. El debat sobre la llengua en terres occitanes i catalanes», p. 44-59). A Occitània, amb dos llargs segles de transferència de l'argumentari de Du Bellay, amb una situació de diglòssia i el combat i la resistència dels occitanistes. Amb els mateixos arguments de Du Bellay es defensaren les «possibilitats literàries de l'occità» (p. 45). En terres catalanes, malgrat el lament dels apologetes per l'abandó dels usos literaris del català, els autors constaten la manca d'indícis d'una possible influència de l'obra de Du Bellay. Subratllen que pot haver-hi paral·lelismes en les dues qüestions que tanmateix afectaven totes les llengües vernaculars europees: la codificació i la defensa i il·lustració de la llengua. Pel que fa a la codificació, amb les *Regles d'esquivar vocables o mots grossers o pagesívols* de

en línia: <<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8626356c/f11.item>>. [Consulta: 29 de març de 2022.] Thomas Sébillot, deixeble de l'escola literària de Clément Marot, era un gran defensor de la seva poesia. En el seu opuscle, Sébillot, fent un intent de teorització, s'ocupava dels diferents gèneres: els antics *lais* i *virelais*, les odes, les cançons, i recomanava l'epigrama, l'epístola, l'elegia, l'ègloga. La reacció de Ronsard, que per a Du Bellay era el «príncep de les odes» de l'escola de Coqueret i creador del tan apreciat sonet a l'estil italià, provocaren la reacció del grup de la *Pléiade* amb la publicació un any després d'aquest manifest de joves escriptors, signat per Du Bellay (*Encyclopædia Universalis* 1985, t. 3, p. 447), al qual s'hi adheriren els gramàtics Pontus de Tyard i Peletier du Mans (Henriette Walter [1988]: *Le français dans tous les sens*. París: Robert Laffont, p. 88).

13. Es reflecteix aquí la influència del mestre Dorat, considerat l'humanista portador de l'autèntica tradició: no es podia ensenyar correctament el llatí sense el grec. Els romans, al cap i a la fi, no traduïren sinó que imitaren intel·ligentment «els millors autors grecs» (I, 7).

finals del s. xv consideren que no tenim encara una gramàtica del català, com en el cas de moltes altres llengües europees, però sí una mena d'inventari dels criteris de bon ús de la llengua. Afegeixen que, de la mateixa manera, diferents veus reclamaren una literatura moderna i un català literari relacionats amb la pàtria, entre les quals la de Cristòfor Despuig amb *Los colloquis de la insigne ciutat de Tortosa* (1557) i la d'Onofre Almudèver amb l'«Epístola proemial als lectors» (1561). Es comenten i s'analitzen els nombrosos estudis d'ambdues obres, que les han relacionades (gens, poc o abastament), sovint a causa dels termes emprats, amb la *Deffence* i altres obres renaixentistes com les de Bembo, Nebrija o Juan de Valdés (p. 49-59). En aquells temps el català literari fou molt limitat i exclòs de certs àmbits culturals a causa de l'expansió i «atracció cultural de llengües com l'italià i el castellà» (p. 59). Tot i això, conclouen que «aquesta progressiva exclusió abonarà amb el temps el terreny de la defensa erudita o solemne, pragmàtica o sentimental, de la llengua per part de diversos autors valencians i catalans moderns» (p. 59). Unes referències bibliogràfiques prou rellevants posen fi a aquest estudi introductor i (p. 60-66). Hem pogut constatar que, en realitat, els autors n'han fet servir més de les que hi trobem consignades.¹⁴

Una nota del traductor (p. 67-68) precedeix la traducció de les dues parts (*livres*) de la *Deffence* on s'explica l'origen i gestació d'aquest llibre i es fa una breu referència a les diferents edicions de l'obra de Du Bellay emprades.¹⁵ S'inicia la traducció amb la dedicatòria de Du Bellay al seu oncle diplomàtic a Roma, el cardenal Jean Du Bellay, i amb el poema liminar en grec del seu mestre, Jean Dorat (p. 69-70). L'interès de la publicació d'aquest llibre rau, sense cap mena de dubte, en la traducció al català del manifest de Du Bellay (i els seus companys de la *Pléiade*) que, a mitjans del s. xvi, obria la porta a una retòrica, poètica i creació, en definitiva, d'un francès literari modern. Ben mirat, les dues parts o llibres de la *Deffence* tracten els dos temes més importants sobre la llengua pròpia que es plantegen amb les unificacions polítiques i el naixement de les nacions-Estat d'Europa: el llibre I, sobre la llengua i la seva defensa (p. 71-91); el llibre II, sobre la retòrica i poètica i la manera d'il·lustrar la llengua (p. 92-117). Clausuren les dues parts de la *Deffence* una «Conclusió de tota l'obra» (p. 118) i un poema dedicat «A l'ambiciós i àvid¹⁶ enemic de les bones lletres», a més d'unes paraules adreçades «Al lector» (p. 119-120). La qualitat de la traducció d'Iglésias ens proporciona una lectura agradable i suggestiva, amb un ús literari del català que ens ha mogut, a ulls clucs, a una era antiga de modernitat.¹⁷

Maria Teresa GARCIA CASTANYER
Universitat de Barcelona

14. Hi trobem a faltar: Sylvain Auroux (1994) i Michael Billig (1995), p. 11; Antoni Ferrando (2011), p. 46, n. 21; Juan Antonio González (2012), p. 49, n. 23; Lefebvre i Martin (1958, p. 467), p. 57, n. 33; Martí de Riquer (II, p. 591), p. 50; Steiner (?), p. 41. D'altra banda, apareix *Chavàs* (p. 61) en lloc de *Chabàs* (58, n. 34, 6) i la referència a Gilles Siouffi (p. 31, 20-21) s'hauria de modificar en una propera edició: (Rey, Duval i Siouffi, 2011, p. 429).

15. Es pot consultar en línia l'obra original de Du Bellay a la plataforma *Gallica* de la BnF (Bibliothèque nationale de France): <<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8609518r/f7.item>>. [Consulta: 28 de març de 2022.] I també a la plataforma *Internet Archive* tenim la primera edició crítica d'Henri Chamard (1904) en què s'ha basat el traductor (*Société des Textes français modernes*, 1997): <<https://archive.org/details/ladefenceitllu00dubeof/>>. [Consulta: 28 de març de 2022]. Ambdues obres són a la base de la nostra revisió. Les notes del traductor basades en l'edició de Charles Monferran (2007) es troben de manera extensa en l'edició crítica de Chamard (1904).

16. À la *Deffence*, *avare* en el sentit més aviat de «mesquí».

17. S'haurien d'esmenar algunes errates i afegir alguns mots involuntàriament omesos: *digne* en lloc de *digna* (p. 70, línia 8), *François* en lloc de *Francoys* (91, 24), afegir *dels* davant de *nois joves* (98, 11), *d'aquesta* en lloc de *d'aquest* (103, 17), *syis* en lloc de *suis* (106, 21), *tan* en lloc de *tant* (108, 20), *lhumble* en lloc de *l'humble* (112, 20), *Banny* en lloc de *banny* (112, 21), *périlleuses* en lloc de *perilleuses* (112, 29), *tan* en lloc de *tant* (113, 21), *Prince* en lloc de *prince* (117, 15). De la mateixa manera, convindria revisar el relatiu *que* (86, 33) que es reprèn amb *aquells druides* (86, 35); a l'edició de Chamard correspon al relatiu subjecte del francès *qui* (p. 138) que no es reprèn. Proposem també d'afegir la traducció de «*A Dieu, amy lecteur*» que clou la *Deffence* (120, final de la traducció).